

Jeney János

Gróf Teleki Pál vörös térképe Trianontól a revízióig

Bevezetés

Ma gróf Teleki Pált leginkább a „vörös térképnek” nevezett térképművéről ismerjük. Abból indulunk ki, hogy ez az egyetlen térkép amelyet a nyugati nagyhatalmak megnéztek. Ez abban a kontextusban valóban igaz, hogy a béketárgyalásokon mindössze egy alkalommal halhatták meg a magyar felet, és akkor gróf Apponyi Albert bemutatta gróf Teleki Pál által tervezett térképet. Ugyanakkor sok más térképet is láttak, továbbá ezt a térképet sem akkor látták először.

Ebben az írásban bemutatásra kerül a Teleki gróf által készített térkép jelentősége és az, hogy mikor milyen térképeket láthattak a nyugati nagyhatalmak, akik a béketárgyalásokon egymás között megegyeztek abban hogy mi legyen. Tisztázni kell mindenek előtt a békekonferencia fogalmát. Sokan azon az állásponton vannak, hogy nem történtek tárgyalások, hanem csak egy diktátum volt. Sajnos ez nem egy olyan kérdés amelyet úgy lehet eldönteni, hogy az egyik lenne csak igaz. Béketárgyalások történtek, ugyanis a különböző győztes hatalmak tárgyaltak egymással arról, hogy a szomszédos államok közül melyik állam mit kapjon Magyarországból. Ez nem volt mindig egyértelmű, ugyanis Temesvárnál a románok és a szerbek összezsaptak volna azon, hogy ki kapja meg a várost ha a franciák nem állítják őket le. Ezen felül az egyes Kiszármazott országok annál is nagyobb területi igényeket támasztottak Magyarországgal szembe, mint amit végül kaptak. A szerbek esetében egy különösen látványos volt, ugyanis Pécsen sikerült egy hazaáruló által kikiáltani egy senki által el nem ismert köztársaságot, amely gyakorlatilag a megalakuló délszláv államhoz csatolta volna Baja és Pécs közötti területet. Mindezt már a békediktátum aláírása után. Ezt pont a Trianonban aláírt békediktátumra hivatkozva sikerült megakadályozni. De a románokról is lehet tudni, hogy legalább a Tiszáig akarták a területet, és be is vonultak Budapestre. Az új csehszlovák állam is igényt

tartott egészen Miskolcig. Végül a vasutak mentén húzták meg a határt, így a magyar királyi államvasutakat ki lehetett kerülni, mindössze egyetlen váltót kellett megépíteni Sátoraljaújhely-Gyártelepnél. A vasutak érdekessége, hogy miután a második világháborút követően Kárpátalja a Szovjetunióhoz került, a vasúti berendezéseket átépítették úgy, hogy a Szovjetunióban használt széles nyomtávra igazították. Ugyanakkor érdekes, hogy Tiszasalamon (vasúti átkelő Szlovákia felé) és Nevetlenfalva (vasúti átkelő Románia felé) között kettős nyomtáv van, így a mai napig ki tudják kerülni vasúton a megmaradt Magyarország területét a nélkül, hogy ki kellene cserélni a tengelyeket. Ezt ugyanakkor a békekonferencián nem hangoztatták, és a helyett a népek önrendelkezéséről szóló elveket mondtak el. A magyar térképeken ugyanakkor az látszott, hogy ez az elv nem valósítható meg.

Már mielőtt gróf Tisza István bejelentette, hogy a háborút elvesztettük, Teleki tudta, hogy ez így van. Ő abban reménykedett, hogy nem a háborút, hanem a békét kell megnyerni. Sajnos a békét sem sikerült megnyerni, ugyanakkor figyelemre méltó, hogy 1922-ben Lawrence Martin amerikai ezredes, Teleki gróf jó barátja azt írta, hogy miközben megérti, hogy a magyaroknak elfogadhatatlan Trianon, azt senki ne feledje, hogyha nincs Teleki, akkor ez a döntés még katasztrofálisabb lett volna a magyarság számára. Azt nem tudjuk, hogy Lawrence Martin ekkor mire gondolt, de sok elképzelésünk lehet azok alapján, hogy a szomszédos államok miket követeltek. Ezért Lawrence Martin gróf Teleki Pált az írásában hősként mutatta be, ami ha magyar szempontból nézzük mindenképpen igaz.

Gróf Teleki Pál által tervezett térkép előzményei

A magyar térképkészítés nem Teleki gróf térképével kezdődött. Azt sem állíthatjuk, hogy ezen térképek rosszak vagy haszontalanok voltak, ugyanis ezek adták Telekinek az ötletet, hogy milyen térképet készítsen, valamint ezek közül jött elő az a térkép amely szolgáltatta Telekinek az adatok forrását.

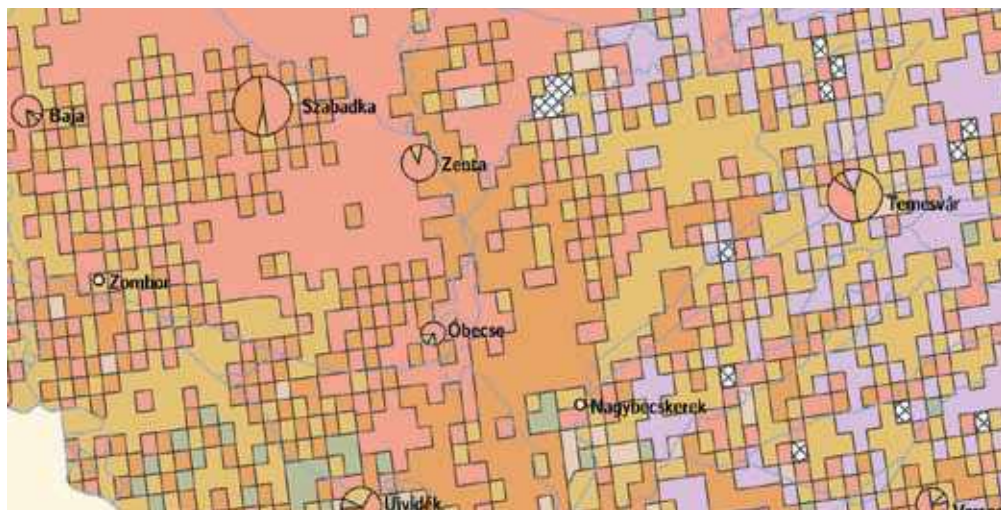
Azt kevesen tudják, hogy a „vörös térkép”, amelynek valódi címe Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján, nem közvetlen a népszámlálási adatok alapján készült, hanem egy olyan nagyon pontos térkép alapján ami valóban közvetlen az 1910-es népszámlálásból alapján lett elkészítve. Fontos, hogy az akkori népszámlálások nem kérdeztek rá az etnikai hovatartozásra, hanem az anyanyelvet kérdezték meg. Ezt abban az időben az etnikai hovatartozás legfontosabb ismervének tekintették, ezért ez alapján készítették el

a térképeket. Azt, hogy ez egy pontos módszer, még Magyarországot mindenképpen szétdarabolni akaró B. C. Wallis is elismerte 1916-ban írt cikkében. Ez a térkép a Bátky Zsigmond és Kogutowicz Károly által készített pontmódszeres térkép. A kinézete miatt ezt a térképet nevezik himlős térképnek is, ugyanakkor két gond van vele: miközben az adatok pontosak, nagyon időigényes az értelmezése, valamint akkora a méretaránya, hogy 54 lapon van kinyomtatva. A térképen 1:200 000-es méretarányba készült, ami lehetőséget biztosít arra, hogy a pontos népességszámot bemutassa nemzetiségek szerint. Ugyanakkor a térkép nem ad képet összefüggő területekről, ugyanis a pontok valójában apró diszkrét felületek, és sokkal inkább egy szórvány népesség benyomását keltik mint az összefüggő területekét. A másik gond az, hogy lehetetlen az ország területét kirakni egy tárgyalás során. Fontos, hogy Teleki ekkor azt remélte, hogy lesz lehetősége a magyar álláspontot bemutatni a tárgyalásokon. Végül tudjuk, hogy erre már csak akkor volt lehetőség, miután a győztesek egymás között megtárgyalták és megegyeztek arról, hogy mi legyen Magyarországgal. Fontos ugyanakkor, hogy Teleki ezzel a forgatókönyvvel is számolt, valamint azzal, hogy abban az esetben sem áll sok idő a térkép értelmezésére, ha a magyar delegáció be tudja mutatni álláspontját. Ezért fontosnak vélte, hogy a térkép amit bemutatnak, a ország teljes területét egy lapon mutassa be. Erre Teleki szerint az optimális méretarány 1:1 000 000. Ez az ország mérete miatt valóban reális.

Az 1:200 000-es Bátky-Kogutowicz-féle térkép olyan módszerrel készült, hogy a térképen lévő fekete vonalakat kinyomtatták a lapokra majd vízfestékkel színezték ki. Ezzel a módszerrel nagyon kevés példányba tudott elkészülni, és teljesen világos volt még a térkép készítői számára is, hogy túl nagy a térkép mérete. Ezt követően levezették a térképet egy 1:300 000-es méretarányú műre, amelyet végül 12 lapon nyomtattak ki színesben. Miközben az adatvesztés csekély volt, a közben a két alapvető problémán, vagyis azon, hogy többlapos térképmű, valamint azon, hogy a módszerből fakadóan nem lehet beazonosítani az összefüggő területeket ez nem változtatott.

Ezt Lux Ernő és Dörre Jenő megpróbálta tovább levezetni 1:900 000-es méretarányba. Ez a térkép már elfért egy lapon, ugyanakkor már jelentős adatvesztéssel járt, de ami ennél sokkal nagyobb gond, hogy a térkép a csökkentett méretarány miatt olvashatatlaná vált. A helyzethű ábrázolás, ami ennek a módszernek a sajátossága és legnagyobb előnye, kezdett elveszni, miközben a pontok diszkrétciója megmaradt. Ezzel már nem csak az összefüggő felületeket nem lehetett átlátni, hanem már maga a térkép sem volt olvasható.

Természetesen Magyarországon már állt rendelkezésre tapasztalat az etnikai térképek elkészítésére. 1906-ban Cholnoky Jenő, Teleki Pál jó barátja, aki akkor Kolozsváron volt professzor, készített egy térképet, amely egy általa kifejlesztett sajátos módszert alkalmazott: felosztotta az ország területét apró téglalapokra, és minden járásban olyan arányban színezte be a téglalapokat, amilyen arányban jelen volt egy adott nemzetiség. Ez nagyon jól mutatta a nemzetiségi arányokat, és olyan területeken ahol nagyon kevert volt a nemzetiségi összetétel nagyon jó képet adott a terület etnikai összetételéről. Ilyen terület volt a Délvidék. Ugyanakkor a módszer nagy hiányossága volt, hogy nem vette figyelembe a népességszámot. Miután a térkép az 1900-as népszámlálás alapján készült, 1918-ban már elavultnak számított, így Cholnoky készített egy másik térképet. Ez néhány dologban különbözik az első kiadástól. Mindenek előtt nem ábrázolja Horvátországot. Ez azért lényeges, mert 1918-ban már az unió felbomlott, így a magyar tudósok sem tartották Magyarországot részének, így nem is számoltak vele a békekötésnél. Természetesen az adatforrás is eltér, de miután ez volt az első számú célja a térképnek, ezért ez nem meglepő. A térképen ugyanakkor nincs feltüntetve a szerző neve, így elsősorban a módszer alapján, valamint az alapján, hogy Cholnoky Jenő részt vett a békedelegá-

1. ábra. A Délvidék a Cholnoky-féle térkép rekonstrukcióján. Látszik, hogy az etnikailag kevert területek jól előjönnek. (Jeney János rekonstrukciója)

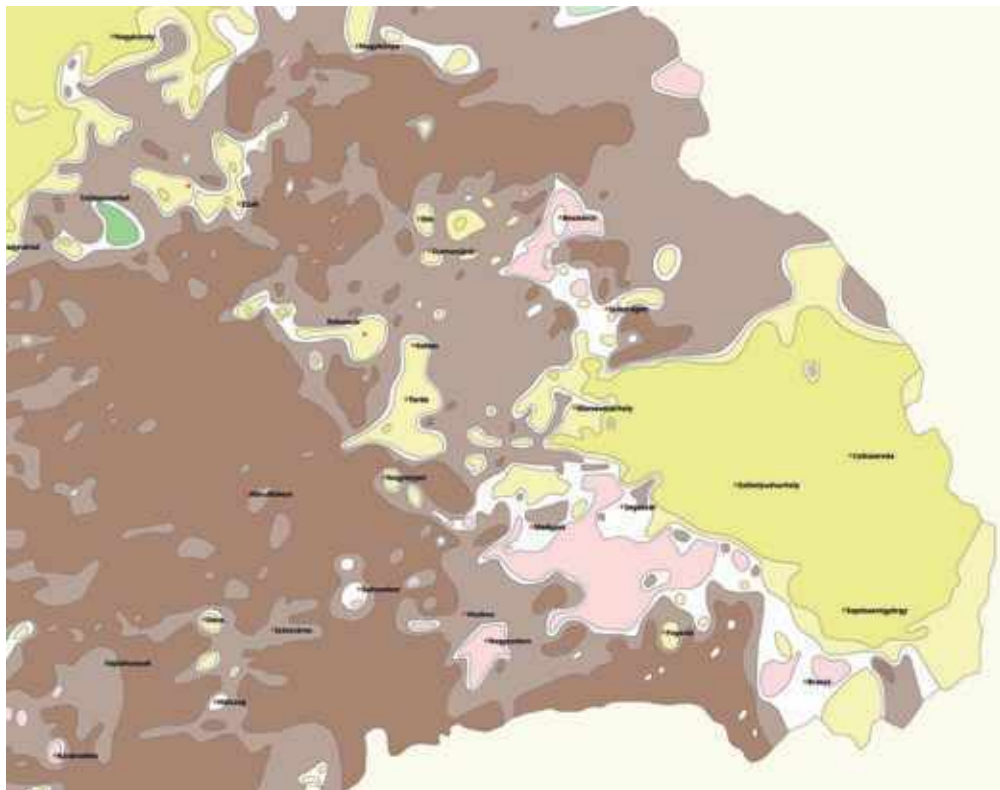
ció térképeit előkészítő munkacsoport munkájában, lehet arra következtetni, hogy ő lehetett a szerző. Ugyanakkor a térkép érdekessége, hogy megtalálható rajta egy melléktérkép ami mutatja az akkori Magyarország népsűrűségét. Ez egyértelműen Teleki kézjegye lehet, ugyanis ő tartotta nagyon fontosnak ezt az adatot.

A népességszám fontossága az etnikai térképeken

Gróf Teleki Pál már az első pillanatban látta, hogy nagyon nagy jelentősége van annak, hogy a térkép mutatja-e a népességszámot vagy sem. Ha a térkép nem mutatja a népességszámot, akkor a ritkán lakott területek felülreprezentáltak lesznek, míg a sűrűn lakott területek alulreprezentáltak. Ez azért van, mert egy térképen alapvetően egy egységnyi terület egy, a méretarányban meghatározott területet jelöl a föld felszínén. Egy sűrűn lakott területen egy egységnyi területen sokkal több ember él mint egy ritkán lakott területen. Ha a térkép mindössze a lakosság nemzetiségi hovatartozását mutatja, akkor sokkal kevesebbnek tűnik a sűrűn lakott területen élő aránya mint a ritkán lakott területeken. Minél kisebb a méretarány, ez a jelenség annál fokozottabban jelenik meg.

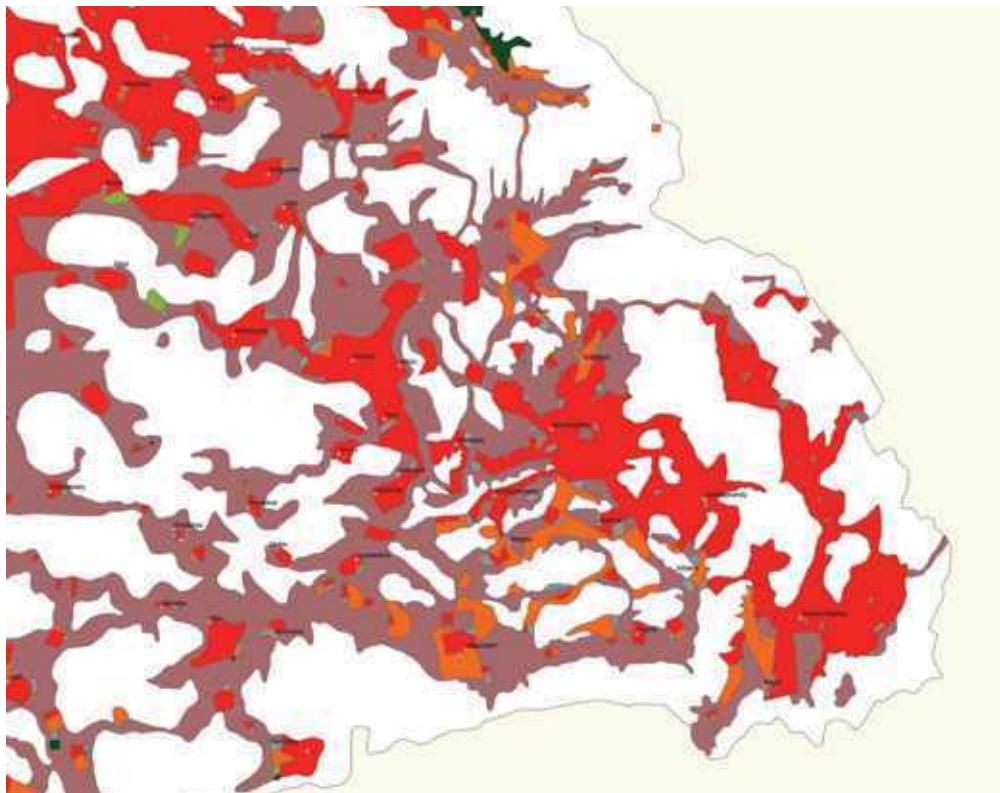
Gond az is továbbá, hogy nem minden terület lakott. Van olyan terület ami nem csak lakatlan, hanem egyben lakhatatlan is. Ilyen terület a Kárpát-medencében a magas hegységekben van, ahol a zord időjárás miatt a mai napig nincs lakhatási lehetőség, vagy csak nagyon kevés lakott terület található. Ezen a területeken építkezni is nehéz, így ezért sem népesül be olyan mértékben mint az alacsonyabban fekvő terület. Ugyanakkor térképészeti szempontból kérdés, hogy mi az a lakatlan terület.

A magyar közigazgatás (és a világon szinte minden közigazgatási rendszerben) minden terület nyilván van tartva a közigazgatás összes szintjén. Miután Magyarországon a közigazgatás legalacsonyabb foka a település, így minden terület része egy településnek. Miután a népszámlálásokat követően készített publikációk az adatokat települési szinten hozták nyilvánosságra, így a térképekre is az adatokat települések szintjén tudták felvinni (le lehetett vezetni magasabb szintű közigazgatási egységekre, de részletesebb adatokat nem lehetett bemutatni mint azt amit településenként tudtunk). Az viszont ismert volt, hogy a településeknek mely területe lakott, és mely területe nem. A belte-

2. ábra. Erdély B. C. Wallis brit térképész térképén. A térképen alkalmazott módszer nem veszi figyelembe sem a népességszámot sem a népsűrűséget.
(Jeney János rekonstrukciója)

terület az minden esetben lakott volt, ugyanakkor sok településen volt külterületi lakott hely is. Ezeket a Kogutowicz-féle térkép nagyon jól bemutatja, ugyanis a népszámlálások ezeket megemlítik a település adatain belül, és így vissza lehet ezeket vezetni. Kisebb méretarányú térképeken ezeknek ugyanakkor nincs jelentősége, miután ezeket már nem lehet ábrázolni, ezért Teleki ezekkel nem foglalkozott. Ugyanakkor a kisebb méretarányoknál jellemzően azt csinálták, hogy a település határát vették figyelembe, ami sok esetben magába foglalt nagy lakatlan területeket is, annak ellenére, hogy a település maga nem volt lakatlan. A lakatlan települések amúgy is idegenek a közigazgatástól, így ha egy település lakatlanná válik vagy elpusztul, akkor a területet egy másik közeli településhez csatolják. Így jöhetett létre az a jelenség, hogy olyan területeket,

3. ábra. Erdély gróf Teleki Pál által készített térképen. Miután Teleki gróf a népességszámot is bemutatta (egy négyzetmilliméter száz lakós), így világosan látszik, hogy Erdélyben sokkal kevesebb román látható mint más, népsűrűséget és népességszámot be nem mutató térképen. (Jeney János rekonstrukciója)

amelyek lakatlanok és lakhatatlanok lakottként ábrázolják egyes térképek.

Gróf Teleki Pál térképének létrejötte

Már a folyamat legelején gróf Teleki Pál látta azt a jelenséget, hogy két-féle térkép áll a rendelkezésére: az egyik ami nem veszi figyelembe a népességszámot, de a mérete megfelel egy esetleges békekonferencián való bemutatásra, a másik amelyik bár figyelembe veszi a népességszámot, de sem a mérete, sem az olvashatósága nem alkalmas a békekonferencián való bemutatásra. Azzal

tisztában volt, hogy kevés idő fog rendelkezésre állni, és a döntéshozóknak nem is lesz kedvük sokáig azzal foglalkozni, hogy nézegessék a magyar delegáció térképeit. Ezt utólag tudjuk, hogy Teleki grófnak igaza lett.

1918 őszén Telekit megfertőzte a spanyolnátha. Ekkor a még Magyarországhoz tartozó (1921 július 31-én lépett hatályba a trianoni békediktátumot beiktató törvény. Addig az összes érintett terület Magyarország része volt), Pribékfalván található birtokára vonult vissza. Az ottani pihenés során is azon gondolkodott, hogy hogyan tudná legobjektívebb módon bemutatni a magyarországi nemzetiségi összetételt úgy, hogy a nagyméretarányú térképek előnyeit rávegye egy kis méretarányú térképre úgy, hogy a térkép olvasható legyen. Ekkor alkotta meg azt a koncepciót, hogy a térképen egy négyzetmilliméter száz lakost jelentsen. Ezzel csökken a helyzethűség, és a tematikus adat valóban hasonlít egy kartogramra, ugyanakkor a térkép mégsem egy tipikus kartogram, mivel az alaptérképnek van vetülete (még mai viszonylatban is nagyon pontos) és ezért az ország alakja egyértelműen felismerhető. Ez azért nagyon fontos, mert egy kartogramon csak azt lehet hitelesen ábrázolni amit az olvasó is felismer, vagyis jól ismeri az ábrázolt területet. Ezért az ábrázolási módszer ellenére mégis megmaradt a térkép jellege. Fontos ugyanakkor, hogy a nagyon nagy népességszpontoknál ez a kartogram jelleg nagyon jól megjelenik. Ez legjobban Budapest esetében érhető tetten, ugyanis ott vannak olyan kiugróan nagy népsűrűséggel rendelkező területek, amelyek miatt majdnem Székesfehérvárig nyúlik el a népesség. Ugyanakkor Teleki nagyon ügyesen alkotta meg ott a térképet, ugyanis az olvasó számára egyméretű, hogy Budapest népességeről van szó. Más település esetében ez ennyire látványosan nem jelenik meg, és miután Budapest népsűrűsége kiugróan magas így ez volt a legkisebb rossz választás. Fontos továbbá, hogy miután Budapest elcsatolása nem merült fel, így ennek kisebb jelentősége volt, mint annak, hogy olyan területeken ne látsódjon a népességszám amelyeket el akartak csatolni.

Miután Teleki meggyógyult a spanyolnáthából és visszatért Budapestre, a térképnek bár a tervei megvoltak, de még el kellett készíteni majd nyomdába vinni. Ezt a munkát számára báró Nopcsa Ferenc végezte el, és valamikor 1919 márciusának első felében készülhetnek el az első nyomtatott példányok.

Gróf Teleki Pál amerikai kapcsolatai

Mielőtt gróf Teleki Pál térképészeti tevékenységét tovább tekintjük ki kell térni egy nagyon fontos eseményre ami még a háború előtt történt: az un. Transzkontinentális expedícióra. 1912-ben az Amerikai Földrajzi Társaság úgy döntött, hogy egy világméretű expedícióban kívánja bemutatni a nyugati világ földrajztudósainak, hogy a tudomány központja már nem csak Európa, hanem Amerika is. Bár csak két év választott el attól, hogy az európai államok hadban álljanak, Európában akkor nagyon könnyű volt az utazás a különböző államok között. Az államhatárokon mindössze vámvizsgálat történt, az utasok személyazonosságát nem vizsgálták, így nagyon könnyen át lehetett kelni egyik országból a másikba. Ennek köszönhetően a földrajzzal foglalkozó szakmai szervezetek nagy közös expedíciókat rendeztek, sok esetben több országon keresztül. Sokszor olyan országok fogtak össze akik nem sokkal később egymással hadban álltak. Ez egy felől nagyon jó lehetőséget teremtett arra, hogy az egyes országok földrajztudósai megismerjék egymást, másfelől egymás országait is nagyon jól megismerték. Ma ezt úgy tekintenénk, hogy tudományos szinten építik a diplomáciai kapcsolatokat, ezért is szomorú belegondolni abba, hogy nem sokkal később kitört egy olyan világháború amelyiknek az európai kontinensen volt a legvéresebb hadszínterei.

1912-ben az Amerikai Egyesült Államok úgy érezte, hogy ezen a területen le van maradva az európaiak mögött, azért az Amerikai Földrajzi Társaság úgy döntött, hogy szerveznek egy olyan expedíciót, amely során végigvonatozzák az amerikai kontinenst előbb keletről nyugatra az Egyesült Államok északi részén, majd vissza keletre a déli részén. Erre az eseményre meghívták az európai kollégáikat. Magyarország részéről Cholnoky Jenő professzor és gróf Teleki Pál vett részt a Magyar Földrajzi Társaság képviselőjeként. Több nyugati állam részéről olyan személyek képviseltették magukat, akik később aktívan részt vettek a trianoni békediktátum kidolgozásában. Ilyen volt például Emmanuel de Martonne, akit 2002-ben francia földrajztudós Gille Palsky úgy jellemezett, hogy a francia érdekek elé helyezte a román érdekeket. De maguk a szervezők is azok voltak akik később amerikai részről az un. Inquiry-t vezették, amelynek az volt a feladata, hogy a háború után mérje fel a vesztes államokat a leendő békekötés céljából, úgy, hogy a nemzetek önrendelkezési joga érvényesüljön. Azt utólag már tudjuk, hogy ez nem sikerült.

Ezen az expedíción a résztvevők együtt utaztak több héten keresztül egy különvonatban ahol volt lehetőségük megismerni egymást. Többen szakmai előadásokat tartottak. A Magyar Földrajzi Társaság részéről Cholnoky Jenő tartott előadást. Érdekes, hogy ennek az előadásnak a leírata először Amerikában 1915-ben, vagyis már a háború kitörése után, de Amerika hadba lépése előtt jelent meg. Teleki ekkor kötött jó barátságot Isaiah Bowmannak, az Amerikai Földrajzi Társaság elnökével és Lawrence Martinnal ezredessel, aki úgyszintén szervezőként volt jelen. Érdekesség, hogy Isaiah Bowman később azt a csoportot vezette, amelyiknek az volt a feladata, hogy a földrajzi vonatkozású anyagokat készítse el az amerikai béke delegáció részére. Ő maga is elutazott Párizsba a George Washington fedélzetén Woodrow Wilson amerikai elnök társaságában. Ekkor szembesült azzal, hogy az elnök egyáltalán nem ismeri a közép-európai viszonyokat.

Teleki gróf 1918 decemebr 24.-én tollat ragadott, és levelet írt barátjának Isaiah Bowmannak. Eleinte felidézte a Transzkontinentális expedíción együtt töltött napokat, majd leírta a magyarországi helyzetet. Segítségét kérte, ugyanis egyfelől igazságtalannak tartotta azt ahogyan Magyarországgal bánnak, másfelől arra is felhívta Bowman figyelmét, hogy a helyzet nem pont olyan mint amilyennek a győztesek beállítják. Bowman fél évvel később válaszolt, amikor megírta, hogy elhagyta Párizst, megérti Teleki érveit, de nem tud semmit sem tenni. Bowman 1919 novemberében ismét visszatért Párizsba. Ezt követően nagyon sokáig leveleztek. Mikor Bowman Franciaországba volt, akkor Teleki úgy küldte neki a leveleket, hogy kikerülte a francia postát. Ennek talán leglátványosabb pillanata, mikor 1920. február 10-én Teleki írt egy levelet Bowmannak, amelyet úgy juttatott el hozzá, hogy egy vonaton utazott egy amerikai katonai misszióval, akiknek odaadta a levelet, és megkérte, hogy adják át Bowmannak. Tekintettel arra, hogy Bowman válaszolt a levélre, lehet tudni, hogy valóban megkapta.

Magyar térképek eljuttatása a győztes nyugati államokhoz

Miután gróf Teleki Pál visszatért a budapesti József téren (ma József Nádor tér) található lakóhelyére nem pihent. Tisztában volt azzal, hogy a győztesek nem biztos, hogy meghallgatják a magyar érveket. Bár fűzött reményeket a Pribékfalván megtervezett térképéhez, az még nem állt készen, így azt akkor még nem lehetett bemutatni. Márpedig térképre szükség volt, ugyanis a Coolidge-misszió, amelyik a bolsevik forradalom győzelmét követően áthelyezte a

figyelmét Oroszországról Közép-Európára arra készült, hogy az új állomáshe-lyéről, Bécsből néhány embert Magyarországra küldjön, hogy felmérje a hely-zetet. Ez a küldöttség 1919. január 15-én érkezett Magyarországra. A korabe-li újságot is megemlítették ennek a küldöttségnek az érkezését, ugyanakkor arról egyik sem tudósított, hogy pontosan mit csinált. Ez csak három évvel később derült ki, mikor Lawrence Martin, aki saját maga is része volt ennek a missziónak, megírta, hogy valójában milyen kapcsolatba kerültek akkor gróf Teleki Pállal Budapesten. Fontos, hogy Teleki gróf már korábbról jó barátsá-got ápolt Lawrence Martin ezredessel (később tábornok), aki nagyon örült, mikor meglátta Teleki grófot, ugyanis azt mondta, hogy Amerikába az a hír járta, hogy elesett a háborúban. Lawrence Martin nagyon csodálkozott, hogy az akkori miniszterelnök, Károlyi Mihály pont Telekit bocsájtotta a rendelke-

4. ábra. Kogutowicz Károly által készített térkép az Amerikai Földrajzi Társaság könyvtárában (Jeney János felvétele)

zésükre, ugyanis azzal tisztában volt, hogy politikai ellenfelek voltak. Ezt Martin Teleki kiváló szaktudásának tudta be, ugyanakkor azzal valószínűleg nem volt tisztában, hogy a két politikai ellenfél régóta ismerte egymást, ugyanis együtt dolgoztak az Autóklubban, ugyanis mindketten nagy rajongói voltak az akkor még éppen megjelenő gépkocsiknak. Teleki autók iránti rajongása a későbbi filmhíradókban is látszik, mikor második miniszterelnöksége alatt meglátogatta a frissen visszafoglalt Ruthénföldet, látszik, hogy nagy érdeklődéssel vizsgálta a szlovák légitámadásban megsérült autórongsokat. A repülőktől ugyanakkor tartott, és ha utazni kellett mindent megtett, hogy elkerülje ez a közlekedési módot.

Teleki gróf ugyanakkor hamar felismerte a helyzetet, és igyekezett kihasználni: itt volt egy lehetőség, hogy egy nagyon jó régi barátja megérkezett egy győztes állam képviselőjében. Miután tisztában volt azzal, hogy előfordulhat, hogy nem hallgatják meg a magyar békeküldöttséget, úgy döntött, hogy különböző anyagokat átad az amerikai barátjának. Ezek az akkor rendelkezésre álló térképek és statisztikai anyagok voltak. Így Teleki gróf többek között átadta a már említette 1:200 000-es Bátky–Kogutowicz-féle sorozatot Martinnal. Ugyanígy átadta az 1918-ban készített Cholnoky-féle térképet, és átadott több tematikus térképet Magyarország vallási megoszlásáról, arról, hogy a népesség mely része tud magyarul, és arról is, hogy melyik része tud írni olvasni. Ezzel Teleki azt akarta bemutatni, hogy egyes nemzetiségek, főként a románok arra sem hajlandók, hogy miközben panaszkodnak a magyar oktatási rendszerre, sem magyarul nem hajlandók megtanulni, sem írni-olvasni. Sajnos ezek a térképek nagyon rosszul sülték el később, ugyanis több győztes szakértő ezt úgy állította be, hogy hatalmas diszkrimináció éri a nemzetiségeket. Ezt állította B. C. Wallis, a britek térképésze, de ezt állította William Seton-Watson is, aki mindent megtett a valamikor még jó magyar–brit kapcsolatok lerombolására, sajnos mint utólag látjuk sikeresen. Teleki ugyanakkor több térképet adott át a bank rendszerről, a bankok nemzetiségi hovatartozásáról, foglalkozási kategóriákról és sok más adatról úgy, hogy az nemzetiség szerint volt bemutatva. Amit ekkor még nem adott át az az általa készített térkép volt, ugyanis ez akkor még nem készült el.

Természetesen Teleki nem csak az amerikaiak felé próbált nyitni, hanem például a britek felé is, ami nem sikerült. A beutazási engedélyt Nagybritánia megtagadta tőle, míg a posta küldeményeit a vámon arra hivatkozva foglalták le, hogy a feladó egy magyar, tehát a britek ellensége. A politikai kapcsolatok lerombolása annyira sikeres lett, hogy mikor sikerült eljuttatni Nagybritánni-

ába a Bátky-Kogutowicz térkép 1:300 000-es méretarányú változatát azt csak 1920. június 9.-én tekintették meg, vagyis a békediktátum aláírása után, és mindössze annyit fűztek hozzá, hogy bár nagyon jó és érdekes a módszer, nem tükröz valós adatokat mert nem egyezik meg B. C. Wallis által készített térképről kapott etnikai képpel. Az továbbra sem világos, hogy a Wallis-féle térképről milyen etnikai kép tükröződik, ugyanis a térkép szinte átláthatatlan az által, hogy Wallis olyan kategóriákat jelenít meg a térképen amelyek az adott etnikum arányát kívánják bemutatni az össznépeséghez képest.

5. ábra. Teleki Pál részéről, Isaiah Bowman párizsi szállodaszobájába küldött térkép.

Miután különböző felületek egymásba csúsznak, így a térkép olvashatatlan. Wallis ugyanakkor egy nyilvános cikkben leírta, hogy ő nem tartotta Magyar Királyi Statisztikai hivataltól beszerzett statisztikákat pontosnak, ezért „korigálta” azokat. A pontos módszer nincs leírva, viszont az látszik, hogy olyan

korrigálások történtek, amelyek végeredményeképpen a teljes népesség lélekszáma nem egyezik meg az eredeti népszámlálásban látható lélekszámmal. Ez egyértelműen hiba, ezért kérdés, hogy milyen szakmai indokkal lehetett Wallis térképét hiteles adatnak tekinteni bármelyik magyar térképpel szemben.

Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján

A gróf Teleki Pál által megtervezett, Magyarország néprajzi térképe a népsűrűség alapján című térkép több nyelven megjelent 1919-ben. Az első példányok legkésőbb 1919. március első felében kikerülhettek a nyomdából, ugyanis azt lehet tudni, hogy 1919. március 21-ei eseményeket követően Teleki elhagyta az országot. Saját bevallása szerint féltette az életét a Tanácsköztársaság hóhéraitól, és ezért Genfbe menekült. Természetesen ott is Magyarország területi integritásának megőrzésén dolgozott. Genfben ismét találkozott Lawrence Martinnal, akinek nagy valószínűséggel ott átadott a frissen készült térképének két példányát. Ez bekerült az amerikai béke delegáció anyagai közé. Ezeket az anyagokat egy külön szobába őrizték a párizsi szállodájukba, és több alkalommal bementek oda a tudósaik tanulmányozni. Az kérdéses, hogy a több nyugati hatalom képviselői látták-e, de elképzelhető, ugyanis egyrészt nagyon jól ismerték egymást a közös expedíciókról, másrészt egy oldalon voltak, így ennek valószínűleg nem volt nagy akadálya. A fentiek alapján teljesen világos, hogy a térképet már azt megelőzően láthatták a nyugati hatalmak képviselői, hogy azt gróf Apponyi Albert bemutatta volna a párizsi külügyminisztérium óratermében. Bár az ott jelen lévő delegáltak nagy kíváncsisággal nézegették a térképet mikor Apponyi elővette a zsebéből, de valószínűleg már jól ismerték a tartalmát. Valószínűleg a többi olyan térképet is ismerték amelyeket Teleki eljuttatott a nyugati hatalmakhoz. A térképet több alkalommal kiadták, ugyanis a trianoni békediktátumot követően a térkép a trianoni békediktátum igazságtalanságát hivatott bemutatni. Kiegészítették a térképet a trianoni határokkal.

A térképet senki nem vette figyelembe Trianonban, ugyanakkor azt később az amerikaiak elismerték, hogy a magyar delegáció adta a legpontosabb anyagot a párizsi tárgyalásokra. Itt természetesen azt az anyagot kell érteni amit Teleki átadott az amerikaiak részére. Miközben elismerték, hogy a több anyag pontatlan volt, az amerikaiak nem vettek részt a végső aláíráson, így azt mutatva, hogy semmilyen módon nem kívánják befolyásolni a végső békét.

A trianoni békediktátum Magyarország számára elfogadhatatlan volt, és csak akkor tudta látszólag elfogadni mikor egy külső megszállók által Magyarországra helyezett kormány kezdte irányítani Magyarországot a második világháború után. Az utódállamok azóta sem tudnak megbarátkozni azzal, hogy a trianoni békediktátum miatt magyarok élnek a területükön, és ezért üldözik a magyar nyelvet és a magyarságot, hol látványosabban, hol kevésbé látványosan és intenzíven. Mindenesetre a trianoni határok Magyarország vonatkozásában ma is érvényben vannak, ugyanakkor két utódállam, Csehszlovákia és Jugoszlávia ma már nem létezik. Ezen felül az 1947-ben utódállammá lett Szovjetunió sem létezik ma már. Magyarország határai azonban 1947 óta változatlanok, és néhány változást leszámítva változatlanok.

Térképek szerepe a revíziók korában

A trianoni békediktátumot a magyar társadalom nem tudta elfogadni. Teleki gróf, az akkori magyar értelmiséghez hasonlóan revíziópárti volt. Teleki ugyanakkor mindig hangsúlyozta, hogy Magyarországnak a békét kell megnyernie, ezért ő a békés úton megvalósítandó területi revíziónak volt a híve. A háború pusztítását már az első világháború alatt is elítélte. Ugyanakkor Teleki hangsúlyozta, hogy az etnikai revíziót mindenképpen meg kell valósítani.

Az első revízió időpontja hamar elérkezett. Fontos, hogy a balassagyarmati felkelést nem lehet revíziónak tekinteni, ugyanis ahogy már korábban előkerült ebben a tanulmányban, 1921. július 31-én hatályba lépett, 1921. július 26-án becikkelyezett, a Trianonban megkötött béke becikkelyezéséről szóló törvény csatolta el az érintett területeket, így ezen eseményt megelőző területmentéseket nem lehet a békediktátum revíziójának tekinteni, ugyanis ez a békediktátum akkor még nem létezett. Ugyanakkor a békediktátum Sopront és környékét Ausztriához csatolta. 1921 augusztusában az osztrák csendőrség el is indult, hogy birtokba vegye a nekik ítélt területeket, viszont Ágfalván megállították őket. A hír hallatán Gömbös Gyula katonai segítséget küldött Nyugat-Magyarországra, majd az ott lezajlott események hatására Sopronban és környékén történt népszavazás eredményeként az amúgy német többségű Sopron úgy döntött, hogy vissza szeretne kerülni Magyarországhoz. Ezt tekinthetjük az első sikeres revíziónak, és az egyetlennek ami a mai napig tartós. Miután ez nagyon hamar történt, itt kétséges, hogy a térképek mekkora szerepet játszottak, de a dolog jelentősége nem hagyható figyelmen kívül.

A két világháború korszakát ugyanakkor meghatározta a revízió szelleme. Teleki gróf első miniszterelnökségét követően folytatta munkáját Magyarorszáért. 1921 augusztusában Amerikába utazott. Ez volt az első lehetőség, hogy elutazhasson, ugyanis addig a hadiállapot miatt magyar állampolgároknak nagyon nehéz volt megoldani azt, hogy nyugati országba utazzanak. Bár a világháborút követően is méltatlanul bántak a magyar állampolgárokkal sok nyugati országban, és könnyebb volt bármelyik Kisantant ország okmányaival utazni, Telekinek mégis sikerült, ahol előadásokat tartott Magyarországról a Massachusetts államban található Williamstownban. Az ott található Williams College hívta meg, hogy Magyarországról tartson előadásokat. Mint az Amerikai Egyesült Államok nagy barátját mutatták be, ugyanakkor fontosnak tartották bemutatni, hogy egy nagy magyar hazafi, és mindent megtesz Magyarország boldogulásáért. Teleki bemutatta, többek között térképek használatával azt, hogy Magyarországnak milyen fontos szerepe van Európában, és miért fontos gazdasági szempontból, hogy a Kárpát-medence egy kormány fennhatósága alatt legyen. Ugyanakkor ma sem elhanyagolható természetvédelmi és árvízvédelmi szempontokat is bemutatott. Innen nézve érdekes, hogyha az 1930-as évek végén készült filmhíradó felvételeket megnézzük, akkor láthatjuk, hogy amit Teleki 1921-ben Amerikában elmondott, már akkor megvalósultak, ugyanis lehet látni, hogy az utódállamok óriási természetkárosítást hajtottak végre az általuk birtokba vett területeken. Ugyanakkor ezek komoly árvizeket okoztak a csonka országban is, ugyanis a víz csak lezúdult a Kárpát-medence belseje felé. Ezt Teleki Amerikába bemutatta térképeken.

A térképeknek ugyanakkor a hazai piacon is nagy szerepe volt. Bár talán Teleki térképe volt a legnépszerűbb, sok más térkép is megjelent. Lux Ernő és Dörre Jenő ismét kiadták a térképüket, ugyanakkor a különböző nemzetiségeket különböző fekete színű jelekkel jelölték, míg a magyarság piros pontokkal. Ennek köszönhetően a térkép kiemelte azt, hogy hol élnek a magyarok a Kárpát-medencében. Az akkori kor térképeinek megfelelően a történelmi határok a Trianonban meghúzott határok is látszanak a térképen, így egyértelműen lehet látni azt, hogy mennyi magyar él a határokon túl ősi földjén.

A másik nagyon ismert térkép a három kiadást megélt Kogutowicz-féle térkép. Ennek érdekessége, hogy ez nem egy meglévő térkép átdolgozásából vagy újrakiadásából született, hanem kimondottan a területi revízió támogatására született. A térképen megkülönbözteti a falusi és városi népességet, ezzel utalva a népsűrűségekre. A falusi népességet világos, míg a városi népességet sötét színnel ábrázolja. Ez bár elvileg utal a népsűrűsége, közel sem ad akkor

látvány mint a Teleki-féle térkép, és közel sem mutatja be annyira pontosan a népesség eloszlását mint Teleki térképe. A térképen ugyanakkor található egy melléktérkép, amelyen Kogutowicz bemutatja, a kelet-porosz területeket, és felteszi a kérdést, hogyha ez lehetséges, akkor Magyarországnak miért nem lehet egy székelyföldi exklávéja, ugyanis ott többségében magyarok élnek. A térkép első kiadás 1927-ben volt, majd 1928-ban és 1929-ben is kiadták. A második kiadáson domborzatot is ábrázoltak. Ennek lényege az lett volna, hogy utaljon arra, hogy a magas hegységekben alacsonyabb a népsűrűség, de a bar-na domborzat csak zavarónak bizonyult a térképen.

Az 1938-ban megrendezett komáromi tárgyalásokon a két félnek sikerült megegyezni egy új magyar-csehszlovák határban. Ennek értelmében a magyar-csehszlovák határ északabbra tolják úgy, hogy az etnikai határ mentén haladjon. Ez nagyjából megegyezik azzal az etnikai határvonallal amit Teleki gróf bemutatott az általa készített térképen. Így a Soproni népszavazást követő első sikeres revízió békés úton valósult meg, úgy ahogy azt Teleki elképzelte. Az pedig csak külön szépsége ennek az első revízióknak, hogy az ő miniszterelnöksége alatt valósulhatott meg. Ezt a magyar lakosság nagy sikernek értékelte, ugyanakkor egy további gond látszott az ország határai kapcsán. Bár folyamatosan etnikai revízióról beszélünk, azt sokan elfelejtik, hogy Teleki a ruszin népet a Magyar Szent Korona népének tekintette. A létrejövő csehszlovák állam 1920-ban autonómiát ígért a ruszinoknak. Ezt csak 1938-ban valósították meg, meg már minden veszni látszott. Bródy András ruszin miniszterelnök azt követelte a komáromi tárgyalásokon, hogy népszavazás döntősen Kárpátalja sorsáról. Fontos, hogy Bródy ekkor hivatalosan a csehszlovák államot képviselte. A prágai kormány erről hallani sem akart, így Bródyt letartóztatta, és csak a következő év februárjában engedte el, méghozzá külföldi nyomásra. Így Csehszlovákiával soha nem sikerült dűlőre jutni Kárpátalja sorsáról. Ugyanakkor a prágai vezetés meggyőzte Volosin Ágostot, hogy győzze meg a ruszinokat, hogy ők valójában Ukránok és semmi közük a magyar államhoz. A ruszin nép a mai napig Volosint árulónak, Bródy Andrást és Fenczik Istvánt nemzeti hőségnek tekinti. Fenczik, aki Bródy helyettese volt 1939 februárjában Ungváron esküt tett a ruszin nép nevében a magyar koronára.

1939. március 14-én létrejött a történelemben az első önálló szlovák állam. Másnap hajnalban a magyar honvédek megszállták Kárpátalját. Miután a Volosin által összehozott Kárpát-Ukrajna hadseregeként szolgáló Szícs-Gárda tagjai elmenekültek a hadművelet hamar véget ért. Ezt követően megindul

a magyar–szlovák háború, ugyanis Teleki úgy vélte, hogy létre kell hozni egy nagy ruszin autonóm tartományt Poprádtól egészen Husztig. Bár német nyomásra abbamaradt a magyar támadás, a frissen megalakult szlovák államtól az elfoglalt terület egy részét Magyarországnak ítélték. A ruszin lakta területeken nem vármegyéket, hanem közigazgatási kirendeltségeket hoztak létre, ahol a ruszin nyelv és a ruszin településnevek is hivatalosak voltak. Ezt követően sajnos a háború majd Teleki halála megakadályozta a ruszin autonómia megvalósítását, majd a második világháború után a terület a Szovjetunióhoz került. A szovjetek bár letartóztatták és kivégezték Volosint, az ő programját valósították meg: Sztálin egy tollvonással úgy ítélte, hogy nincs ruszin nép, ők ukránok, így sem a Szovjetunió, sem a modern kori Ukrajna nem ismeri el a kárpátaljai ruszinok létezését.

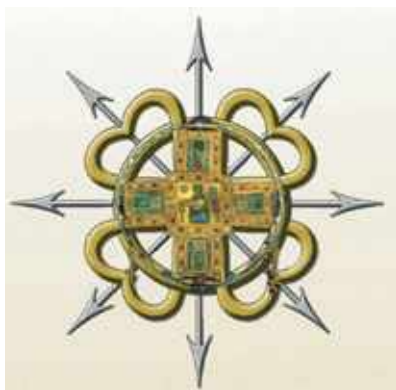
Az utolsó revízió amit Teleki még megélt az Észak-Erdély és a Székelyföld visszacsatolása volt. Ekkor tért haza Teleki második otthonaként is szolgáló Pribékfalva is, ahol a híres térképét megtervezte. Észak-Erdély visszacsatolásánál is játszottak szerepet az etnikai viszonyok a határok meghúzásánál, két ok miatt nem lehetett erre hagyatkozni: egyrészt ha kizárólag az etnikai viszonyok alapján húzzák meg a határt, akkor megvalósult volna az amit Kogutowicz Károly az 1927-ben kiadott térképén bemutatott, hogy Magyarországnak lett volna egy székelyföldi exklávéja, amelyet teljes egészében Románia vett volna körül. Ezt nagyon nehéz, vagy akár lehetetlen lett volna fenntartani. A másik gond az volt, hogy a Székelyföldön kívüli részeken, nagyon sok olyan magyarlakta terület volt, amely környezetében nagyon nagy volt már akkor is a román lakosság. Ilyen volt például Kalotaszeg vagy az akkor egyértelműen magyar többséggel bíró Kolozsvár. Ugyanakkor fontos, hogy ezt a revíziót is békés úton tudták megvalósítani. Ezt volt az utolsó olyan revízió amit Teleki még megélt és Magyarország miniszterelnökként tudta köszönteni az ott élő, hazatért magyarokat.

Telekit 1941 április 3-án holtan találták a Sándor Palotában, így az utolsó revíziót, vagyis Délvidék visszacsatolását már nem érhetette meg. A térképe viszont a mai napig a legérdekesebb etnikai térképként ismert Magyarországon és a világban egyaránt.

Összegzés

Azt teljesen világosan láthatjuk, hogy a magyar tudósok készítette a legpontosabb térképeket az első világháború után. Teleki térképe abban emelkedik ki ezekből, hogy könnyen és gyorsan értelmezhető úgy, hogy az egész ország területét egy lapon mutatja be. Azt is láthatjuk, hogy míg elismerték a pontos munkáját, addig Magyarország megalázása és az ehhez fűződő nemzetközi érdek fontosabb volt mint az, hogy pontos adatokra alapozzák a döntéseiket. Sok esetben az látszik, hogy a győztesek pontosan tudták mit állít Teleki és mit ábrázol a térképe, ugyanakkor azért nem vették figyelembe mert nem állt érdekükben.

Látszik az is, hogy Trianon után a magyar nemzet nem akart lemondani az elveszett területekről, így nem nyugodott bele Trianonba. Az egész korszak szellemiségét áthatolta a revízió, ami térképeken is megjelent. Nagyon sok térképet újra kiadtak, némelyeket átdolgoztak, és volt amelyiket kimondottan a revízióra készítettek. Az is látszik, hogy mikor megvalósult az első nagyobb revízió, akkor mégis volt jelentősége annak, hogy Teleki pontos térképet készített. A térképek terjesztését bár Magyarországon a kommunista diktatúra alatt betiltották, a mai napig az egyik legismertebb etnikai térkép, és Magyarországon a mai napig nagyon népszerű.

Tömörítvény – Jeney János

Gróf Teleki Pál vörös térképe Trianontól a revízióig

A magyar közvélemény számára ismert, hogy gróf Teleki Pál által készített etnikai térképet Apponyi Albert az első világháborút lezáró békekonferencián bemutatta a párizsi külügyminisztérium óratermében. Az ugyanakkor kevésbé ismert, hogy a magyar térképeket már jóval előbb láthatták a győztesek. Természetesen számos olyan térkép készült magyar részről amely az ország etnikai szerkezetét mutatta be. Ezek kivétel nélkül pontosabbak voltak mint a Kisantant államok által készített térképek. A térképi háttérmunkát végző munkacsoportot gróf Teleki Pál vezette, aki az 1912-es amerikai útján megismerte azon tudósokat, akik a győztes hatalmak által összeállított, hasonló feladatot végző munkacsoportokat vezették. Miután Magyarországnak nem volt diplomáciai kapcsolata a győztes államokkal a hadiállapot miatt, gróf Teleki Pál informális úton felvette a kapcsolatot a külföldi delegációk vezetőivel. Amerikai részről ezek az 1912-es Transzkontinentális expedíció szervezői voltak, akiknek Teleki számos térképet átadott. A térképek első hullámát 1919. január 15-én Budapestre érkező Coolidge-misszió tagjainak adta át, akik ezeket kivétel nélkül beemelték az amerikai béke delegáció anyagai közé. Ezt követően Teleki elmenekült a Tanácsköztársaság elől Genfbe. Ott ismét találkozott amerikai barátaival, ahol átadott nekik két példányt abból a térképből, amit nem sokkal korábban pribékfalvi otthonában tervezett, és amit majdnem egy évvel később gróf Apponyi Albert bemutatott a párizsi külügyminisztériumban. Ekkor nevezték el a győztes hatalmak a térképet „vörös térképnek”.

A magyar társadalom, ideértve a magyar értelmiséget, nem tudta elfogadni a trianoni békediktátumot, ezért a teljes társadalmat áthatotta a revízió szelleme. Abban a korszakban készült kiadványok is mind a revíziót tükrözték, és ezen belül a térképek is. Ezek a térképek sok esetben a béketárgyalásokra készített térképek újra kiadásai. A Teleki térkép esetében mindössze annyit változtattak rajta, hogy rányomták Magyarország Trianonban meghúzott új határait, ugyanakkor a különböző utódállamok közötti határok már nem kerültek fel a térképre. Ugyanakkor volt olyan térkép amelyen módosították a jelkulcsot úgy, hogy kiemelje az új határokon kívül rekedt magyarságot, de olyan térképek is léteztek, amelyek teljesen új kiadványok.

A Trianon után készített térképek jellemzője, hogy a díszítésük tükrözi a revíziót. Míg az eredeti, a béketárgyalásra készített térképek díszes keret nélkül készültek, addig ezen térképkiadványok olyan díszes keretben készültek, amely a magyar társadalom revízió iránti vágyát tükrözték.

Az látszik Teleki tevékenységéből, hogy miközben az teljesen világos, hogy a magyar társadalom nem tudta elfogadni a trianoni békediktátumot, addig azt szinte észre sem vették, hogy gróf Teleki Pál milyen nagy erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy az ország területi veszteségét megpróbálja minimalizálni. 1922-ben Lawrence Martin amerikai ezredes, aki egyben gróf Teleki Pál személyes jó barátja volt, azt írta, hogy bár megérti, hogy a magyar társadalom számára a trianoni békediktátum teljes mértékben elfogadhatatlan, ugyanakkor azt nem szabad elfelejteni, hogyha Teleki nem tette volna meg ezen erőfeszítéseket amelyeket megtett, akkor a békefeltételek még rosszabbak lettek volna.

Annak ellenére, hogy valószínűleg Teleki gróf munkája valóban mérsékelte a veszteséget, mégis egész életében a békés revízióért dolgozott. Végül ő volt a miniszterelnök, mikor 1938-ban, 1939-ben és 1940-ben Magyarország visszakapta elcsatolt területeinek egy részét. Az utolsó, 1941-es sikeres revíziót már nem élte meg.

